

Kazneni postupak prema srednjovjekovnom statutarnom pravu Dubrovačke Republike

UDK 341.1(497.5)(091)

Sažetak

Statutarno kazneno pravo u Europi je bilo primjenjivano u razdoblju srednjeg vijeka, a obilježavao ga je partikularizam, tj. važenje propisa lokalnih zajednica samo na njihovu području. Dalmatinski su gradovi u statutima po uzoru na talijanske gradove uređivali javnopravne odnose (organizaciju vlasti, utvrđivanje kaznenih djela, uređivanje sudskog postupka), te privatnopravne odnose (posvećene osobnom, stvarnom, obiteljskom, obveznom i nasljednom pravu). Izvršna vlast nije bila odvojena od sudske. Kazneni postupak se prema dalmatinskim statutima može okarakterizirati kao prijelazni kazneni postupak s akuzatornog na inkvizitorni s naglašenim akuzatornim elementima, a temeljio se na normativnim zbirkama i sudskoj praksi. Slavenski utjecaj na kazneni postupak očitovao se u postojanju kolektivne odgovornosti, primjeni vražde, te značajnoj ulozi prisege koja je obvezivala svjedoke na iskazivanje istine u postupku.

Prema Dubrovačkom statutu, pokretanje kaznenog postupka vršilo se po službenoj dužnosti (*ex officio*) ili privatnom tužbom. Sud je u potpunosti upravljao kaznenim postupkom, a optuženik je bio u pasivnom položaju. Iako je prema zakonskoj dokaznoj teoriji sud bio vezan za statutarne odredbe o broju i kvaliteti dokaza, sudska praksa nije se strogo držala svih pravila. Primjena torture je za razliku od europskih gradova bila rijetka, a koristila se samo za rješavanje teških delikata. Postojale su tri moguće presude: osuđujuća i oslobađajuća presuda, te za razliku od drugih dalmatinskih gradova, i tzv. puštanje ispod suđenja. U slučaju neupuštanja optuženika u kazneni postupak, donosila se osuđujuća osuda (presuda iz ogluhe). Postojala je mogućnost pomilovanja i pokretanja drugogustupanskog postupka, te dvije vrste imuniteta: pravo azila i pravo slobodnog prolaza.

U vrijeme masovnog progona čarobnjaka i vještica u Europi, kazneni procesi protiv čarobnjaka u Dubrovniku nisu bili česti. U sudovanju sa strancima važna je bila uloga stanka, kao suda za rješavanje sporova između Dubrovčana i stranaca.

Ključne riječi: srednji vijek, dalmatinsko statutarno pravo, kazneni postupak, Dubrovačka Republika

I. Uvod: uvodne definicije i povijesni tipovi kaznenog postupka

S pravno-povijesnog aspekta, prikaz srednjovjekovnog kaznenog postupka prema statutarnom pravu dalmatinskih gradova kao što su Split, Trogir i Dubrovnik, te otočkih komuna (Korčula, Brač, Hvar) podrazumijeva poznavanje problematike statutarnog uređenja i funkcioniranja vlasti srednjovjekovnih dalmatinskih gradova i otočkih komuna, te izučavanje osnovnih obilježja kaznenoprocenog sustava i problematike kaznenog postupka tog povijesnog razdoblja.

Na početku rada valja navesti uvodne definicije pravnih pojmova te povijesne tipove kaznenog postupka.

Kazneno pravo može se odrediti kao «sustav pravnih propisa koji obuhvaća sva pravna pravila što ih je neka država postavila u vezi s primjenom kazne i nekih drugih mjera na počinitelje kaznenih djela.»¹ Sastoji se od triju pravnih sustava: materijalnog kaznenog prava, procesnog kaznenog prava i izvršnog kaznenog prava. Materijalno kazneno pravo se bavi oblikovanjem i uređivanjem propisa koji određuju kaznena djela, kazne za krive počinitelje, te uvjete pod kojima se kazne mogu izreći. Izvršno kazneno pravo uređuje način izvršenja kazne ili neke druge kaznenopravne sankcije. Kazneno procesno pravo bavi se konkretnom primjenom odredaba materijalnog kaznenog prava, a definira se kao «dio propisa kaznenog prava u širem smislu koji određuje pretpostavke za poduzimanje radnji u kaznenom postupku, ovlaštenike za njihovo poduzimanje, oblik tih radnji te pravne posljedice za slučaj povrede tih propisa.»² Zajednička zadaća kaznenog prava, kaznenog procesnog prava i kaznenog postupka je zaštita prava građana i pravne vrijednosti društva kao cjeline od ponašanja kojima bi te vrijednosti mogle biti ili jesu ugrožene ili povrijeđene.

Statutarno kazneno pravo može se definirati kao «način propisivanja kaznenih djela u lokalnim zajednicama srednjeg vijeka»³.

Prema definiciji, kazneni postupak je «skup radnji i mjera koje sudovi i neki drugi subjekti poduzimaju u slučaju vjerojatnosti da je netko počinio povredu društvenih pravila ponašanja određenu kao kazneno djelo, koje radnje imaju za zajednički cilj utvrđenje je li ona počinjena, tko je počinitelj te može mu li se, ako je kriv, za to izreći propisana kazna ili neka druga mjera (kaznena sankcija).»⁴

Postoje tri povijesna oblika kaznenog postupka: akuzatorni, inkvizitorni i mješoviti kazneni postupak.

Akuzatorni (optužni) kazneni postupak⁵ je najstariji tip kaznenog postupka nastao u antičkoj Grčkoj i Rimu za vrijeme republike, u kojem je većina povreda pravnog poretka smatrana privatnim deliktima. Posljedica takvog stava je da pojedinac ima inicijativu za pokretanje postupka, odnosno da postupak počinje podnošenjem tužbe (*accusatio*), na što ima pravo svaki građanin. Odvija se pred neovisnim sudom kao spor između dvije stranke, tj. tužitelja i optuženika. Cilj akuzatornog kaznenog postupka je da sud donese odluku o rješenju spora na temelju javne i usmene rasprave na kojoj su međusobno ravnopravne stranke iznijele svoje dokaze.

Inkvizitorni (istražni) kazneni postupak⁶ nastaje u Rimu u vrijeme carstva, kasnije ga prihvaća kanonsko pravo, u 13. st. talijanski gradovi, te u 16. st. djelovanjem glosatora i postglosatora biva prihvaćen u njemačkim zemljama. Kazneni postupak pokreću tijela državne vlasti po službenoj dužnosti (*ex officio*), s pretpostavkom da je kazneno djelo počinjeno, te sa ciljem da se kazni počinitelj. Karakterizira ga tajnost postupka, mogućnost

¹ Bayer, Vladimir, Kazneno procesno pravo-odabrana poglavlja, knjiga I., Zagreb, 1995., 3

² Krapac, Davor, Kazneno procesno pravo, Zagreb, 2002., 6

³ Horvatić, Željko, ur., Rječnik kaznenog prava, Zagreb, 2002., 551

⁴ Ibid. 3

⁵ Vidi Bayer, Vladimir, Kazneno procesno pravo-odabrana poglavlja, knjiga II., Zagreb, 1995., 5-9

⁶ Vidi Bayer, Vladimir, Kazneno procesno pravo-odabrana poglavlja, knjiga I., Zagreb, 1995., 16-20

primjene torture radi iznuđivanja priznanja okrivljenika, koji je u poziciji objekta u postupku, te sinteza funkcija kaznenog progona i vođenja postupka u osobi profesionalnog suca. Za izricanje osuđujuće presude potrebno je priznanje okrivljenika ili iskazi dvaju svjedoka, a u slučaju nedovoljnog broja valjanih dokaza sud ne donosi oslobađajuću presudu, već izriče tzv. otpuštanje ispod suđenja. Posljedica sudske odluke o tzv. otpuštanju ispod suđenja je mogućnost obnavljanja kaznenog postupka u svakom trenutku ukoliko se prikupe novi dokazi.

Mješoviti kazneni postupak⁷ je sinteza pojedinih elemenata akuzatornog i inkvizitornog kaznenog postupka. Podjela kaznenog suda na profesionalne suce i zbor građana (laike), razdvajanje funkcija kaznenog progona i vođenja procesa, izricanje oslobađajuće presude u slučaju nedostatka dokaza, usmenost, neposrednost i javnost rasprave, te položaj okrivljenika kao procesnog subjekta preuzeti su iz akuzatornog kaznenog postupka. Iz inkvizitornog kaznenog postupka preuzeta je podjela postupka na stadije (pripremni stadij, stadij stavljanja okrivljenika pod optužbu i stadij glavne rasprave), ispitivanje okrivljenika, posebna uloga tužitelja i uloga voditelja pripremnog postupka koji prikuplja dokaze i istražuje činjenice.

II. Kazneno pravo srednjeg vijeka

1. Europsko kazneno pravo srednjeg vijeka

Srednjovjekovno europsko kontinentalno kazneno pravo⁸ karakterizira heterogenost, nejednakost, arbitrarnost, kazuističnost, te kao posljedica toga pravna nesigurnost. Kazne su bile nehumane i stroge, a sporost i postupnost promjena njihovog sadržaja je razlog tome što su se dugo održale neke kazne iz prijašnjeg razdoblja starog vijeka (npr. krvna osveta, otkupnina, apsolutno određene kazne).

Srednjovjekovni izvori kaznenog prava u kontinentalnoj Europi u početku su pretežno nepisani izvori običajnog prava, dok se rijetki pisani izvori sastoje od zbirki običajnog prava germanskih plemena (tzv. *leges barbarorum*) i barbarskih adaptiranih zbirki rimskog prava (tzv. *leges romanae barbarorum*), te kasnije gradski statuti, te privatne pravne zbirke. U XI. st. nakon otkrivanja Justinijanove kodifikacije počinje u Italiji na temeljima rimskog prava djelovanje pravnih škola glosatora (1100.-1250. g.), te kasnije postglosatora (1250.-1450. g.), pod čijim se utjecajem razvilo talijansko materijalno i procesno kazneno pravo, koje je u XVI. st. omogućilo recepciju rimskog prava u europsko kontinentalno kazneno pravo. Talijanski gradovi prvi izdaju statute kojima uređuju novonastale društvene i gospodarske odnose. Statutarno kazneno pravo bilo je primjenjivano u razdoblju srednjeg vijeka, a obilježava ga partikularizam, tj. važenje propisa lokalnih zajednica samo na njihovu području.⁹ Partikularizam nastaje kao posljedica težnje pojedinih dijelova države za što većom nezavisnošću i samostalnošću od centralne državne vlasti. Prve kodifikacije materijalnog i procesnog kaznenog prava kao što su *Constitutio Criminalis Bambergensis* iz 1507. g. i *Constitutio Criminalis Carolina* iz 1532. g. predstavljaju početak stvaranja jedinstvenog sustava kaznenog prava na cjelokupnom području pojedinih država. Značajnu ulogu ima crkveno (kanonsko) kazneno pravo, pri čemu valja spomenuti *Decretum magistri Gratiani* iz, vjerojatno, 1150. g. koji sadrži staro crkveno pravo, te *Corpus iuris canonici* iz 16. st., koji sadrži crkveno i svjetovno kazneno pravo.¹⁰

⁷ Ibid. 20-24

⁸ Srednjovjekovno europsko kontinentalno kazneno pravo obuhvaća razdoblje od propasti Zapadnog Rimskog Carstva 476. g. do Francuske revolucije 1789. g. Prema: Horvatić, Željko; Novoselec, Petar, *Kazneno pravo*, Zagreb, 2001., 58

⁹ Prema: Horvatić, Željko, ur., *Rječnik kaznenog prava*, Zagreb, 2002., 551

¹⁰ Prema: ibid. 60-62

2. Hrvatsko kazneno pravo srednjeg vijeka

Hrvatsko srednjovjekovno kazneno pravo smatra se dijelom europskog srednjovjekovnog kaznenog prava. Obuhvaća razdoblje od tzv. Pacte Convente iz 1102. g. do odluke Hrvatskog sabora o osnivanju zajedničke vlade za Hrvatsku i Ugarsku iz 1790. g.¹¹ Glavno obilježje kaznenog postupka je partikularizam propisa. Tako za područje Hrvatske i Slavonije vrijede hrvatsko-ugarski propisi, a za Istru i Dalmaciju austrijski propisi i statuti dalmatinskih gradova i primorskih komuna. Srednjovjekovni dalmatinski gradski statuti razlikuju se od kontinentalnih europskih zakona jer sadrže popis odredaba o rješavanju pojedinih konkretnih slučajeva, a ne reguliraju općenito pojedina pravna područja.

3. Dalmatinsko statutarno pravo

Dalmatinski gradovi su među prvima u Europi izdali statute (1272. g. Dubrovački statut¹², 1312. g. Splitski statut¹³ i 1332. g. Trogirski statut¹⁴), te prihvatili način recepcije rimskog prava pod utjecajem talijanske kaznenopravne znanosti. U početku su statuti bili pisani latinskim jezikom kao i u drugim europskim gradovima, no s vremenom su dopunjavani hrvatskim riječima. Statutima gradovi usvajaju i prilagođavaju europske načine i oblike organiziranja vlasti i pravnog poretka, uređuju javnopravne odnose (kao npr. organizaciju vlasti, utvrđivanje kaznenih djela, uređivanje sudskog postupka), te privatnopravne odnose (kao npr. odredbe posvećene osobnom, stvarnom, obiteljskom, obveznom, nasljednom pravu). Kaznenopravni procesi u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima odražavaju odnose unutar društva pojedine gradske zajednice, a uvidom u sudske procese i izrečene kazne sazna se o oblicima i učestalosti kriminalnih radnji, te na koje je načine vlast reagirala na «kaznjiva ponašanja»¹⁵.

III. Kazneni postupak u statutima srednjovjekovnih dalmatinskih gradova

U srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima vlast je bila u rukama plemstva i gradske aristokracije. Valja napomenuti da izvršna vlast nije bila odvojena od sudske, a kazneni je postupak bio odraz vladajuće političke koncepcije. Statutarne kaznenoprocесne odredbe srednjovjekovnih dalmatinskih gradova bile su pod utjecajem kaznenog postupka rimskog i kanonskog prava. Težilo se za osiguranjem sustavnog kaznenog progona, tako da su građani sami prijavljivali moguća kaznena djela počinjena na njihovu području, odnosno komunalna vlast je neovisno o volji oštećenika mogla sankcionirati počinjenje kaznenih djela.

Razlikovanje kaznenih djela privatnog i javnog karaktera utjecalo je na način pokretanja i tijek kaznenog postupka, te na pravni položaj optuženika. Kazneni se postupak mogao pokrenuti po službenoj dužnosti (*ex officio*) i privatnom tužbom. Funkcija obrane bila je odvojena, optuženi se smatrao izvorom činjenica o počinjenom djelu, te je imao pravo na branitelja i mogućnost obrane sa slobode. Mogućnost određivanja pritvora, kao i rokovi za pripremanje obrane, te trajanje kaznenog postupka bili su ograničeni (npr. u Splitu je trajanje postupka bilo ograničeno na 1 mjesec). Nije postojala mogućnost osuđivanja bez

¹¹ Prema: Horvatić, Željko; Novoselec, Petar, *Kazneno pravo*, Zagreb, 2001., 94

¹² Vidi Križman, Mate; Kolanović, Josip, *Statut grada Dubrovnika: 1272, Historijski arhiv, Dubrovnik, 1990.*

¹³ Vidi Cvitanić, Antun, *Statut grada Trogira, Književni krug, Split, 1988.*

¹⁴ Vidi Cvitanić, Antun, *Statut grada Splita, Književni krug, Split, 1998.*

¹⁵ «Sva ponašanja pojedinaca ili pravnih osoba koja su zbog njihove neprilagođenosti zajedničkom životu, pogibeljivosti za određene vrijednosti i dobra u toj zajednici ili iz drugih razloga neprihvatljiva i zbog toga nedopuštena i zabranjena.» Horvatić, Željko, ur., *Rječnik kaznenog prava*, Zagreb, 2002., 184

prethodnog pozivanja i upoznavanja s optužbom. Međutim, ako se optuženi nije upustio u postupak, donosila se osuđujuća presuda zbog izostanka. Pod utjecajem inkvizitornog postupka na dalmatinsko statutarno pravo, tortura kao oblik prisile je postojala, no ona je u odnosu na druge gradove u Europi bila znatno ograničena u primjeni. Uloga suca tijekom procesa bila je značajna, te se nastojalo spriječiti moguću samovolju i arbitrar- nost, tako što je sudac bio dužan postupati prema odredbama općine ili pisanim statu- tarnim odredbama.¹⁶ Bila je prihvaćena zakonska dokazna teorija prema kojoj je sud bio vezan za statutarne odredbe o broju i kvaliteti dokaza, a pri utvrđivanju činjenica koristio je racionalna dokazna sredstva, kao što su npr. svjedoci, isprave, očevid itd. Prema dal- matinskom statutarom pravu, nije postojala presuda kojom se optuženi otpuštao ispod suđenja¹⁷, već je sud bio obavezan donijeti osuđujuću ili oslobađajuću presudu.

Slavenski utjecaj na kazneni postupak u statutima dalmatinskih gradova očitovao se u postojanju kolektivne odgovornosti (posebno među seoskim stanovništvom), primjeni vražde, te značajnoj ulozi prisežnika kao dokaznog sredstva u kaznenom postupku.

Dakle, pravni poredak srednjovjekovnih dalmatinskih gradova temeljio se na norma- tivnim zbirkama i sudskoj praksi, koja se razvijala pod utjecajem europske pravne dok- trine. Kazneni postupak srednjovjekovnih dalmatinskih gradova može se okarakterizirati kao prijelazni kazneni postupak s akuzatornog na inkvizitorni s naglašenim akuzatornim elementima.

IV. Dubrovačka Republika

1. Povijesni pregled

Povijest grada Dubrovnika, odnosno Dubrovačke Republike, veže se uz Epidaur (Ca- vtat), malo naselje grčkog porijekla, koje se u povijesnim izvorima prvi put spominje 47. g. p. K. Nakon što su ga početkom 7. st. razorili Slaveni, stanovnici su preselili na poluotok ispod Sv. Srđa i tamo osnovali grad Ragusium, odnosno Dubrovnik¹⁸, koji se do 1205. g. razvijao pod utjecajem Bizanta. Iz tog doba datiraju prvi trgovački ugovori¹⁹ sklopljeni sa susjedima, koji predstavljaju početak uspješne dubrovačke trgovine. Mlečani su 1205. g. osvojili Dubrovnik, te mu nametnuli svog kneza koji je upravljao gradom. Zadarskim mirom iz 1358. g. prestala je mletačka vlast, a Dubrovnik je priznavao hrvatsko-ugarskog kralja sve do 1526. g., kada se potpuno osamostalio. To razdoblje obilježava procvat trgovine i pomorstva te vješta diplomacija, kojom je Dubrovnik uz neprijateljske susjede Veneciju i Tursku uspio zadržati samostalnost do 31.1.1808. g., kada je ulaskom fran- cuskog generala Lauristona u grad Dubrovnik formalno prestala postojati Dubrovačka Republika.

2. Društveno i državno uređenje Dubrovačke Republike

Dubrovačka Republika isticala se kao primjer europske države u kojoj je malobroj- na, ali privilegirana vlastela posjedovala većinu zemlje i kontrolirala sve državne funkcije.

¹⁶ Npr. Statut grada i otoka Korčule, glava XXVI., «O izboru sudaca», između ostalog navodi: «A zatim gospodin knez (i) ta tri suca zajedno, neka izaberu (još) tri suca koji (svi zajedno) neka čine Malo vijeće i neka svaki od njih u svojoj službi, uz prisegu, sudi i odlučuje prema statutarim odredbama i danoj mu pisanoj uputi.» Prema Cvitanić, Antun, Statut grada i otoka Korčule, Korčula, 2002., 100

¹⁷ Sudska praksa, za razliku od statuta, poznaje tzv. puštanje ispod suđenja, te u slučaju nedovoljnog broja dokaza često koristi taj oblik presude.

¹⁸ Dubrovnik se prvi put izrijekom spominje 867. g.

¹⁹ Najpoznatiji trgovački ugovor tog razdoblja je između Dubrovnika i bosanskog bana Kulina iz 1189. g.

Društvo se sastojalo od vlastele²⁰, građana i seljaka. Građani su bili bez političkih prava, a bavili su se trgovinom, obrtom, ribarenjem i brodarenjem, stoga su se radi zaštite interesa udruživali u trgovinske i zanatske bratovštine²¹. Najbrojniji, ali također politički bespravni sloj činili su seljaci, među kojima su se razlikovali zakupnici zemlje, kmetovi, te oni koji su obrađivali vlastitu zemlju.

Dubrovačka Republika može se odrediti kao aristokratska feudalna centralistička republika. Sva vlast bila je u rukama vlastele, na čelu države bio je knez koji se birao na određeno vrijeme, a odnosi između organa vlasti bili su hijerarhijskog karaktera. Glavni organi državne vlasti bili su Veliko i Malo vijeće, Vijeće umoljenih i knez.

Veliko vijeće (Consilium magnum) bila je feudalna staleška skupština koju je činila sva punoljetna vlastela, a imala je ulogu vrhovnog organa državne vlasti. Osim toga, Veliko vijeće imalo je zakonodavnu funkciju, biralo je kneza i određivalo poreze. Vijeće umoljenih (Consilium rogatorum), odnosno Senat, bilo je delegirani organ Velikog vijeća, a obavljalo je važne državne poslove, te imalo funkciju «vrhovnog suda», a s vremenom je postalo najviši organ vlasti te je vodilo cjelokupnu unutarnju i vanjsku politiku. Malo vijeće sastojalo se od sedam članova biranih na godinu dana, a imalo je funkciju vlade u Dubrovačkoj Republici. Bavilo se unutarnjom upravom, obavljalo je pravosudne funkcije, te brinulo o sigurnosti Dubrovačke Republike. Funkcija i položaj kneza mijenjao se tijekom povijesti Dubrovačke Republike. Knez je najveće ovlasti imao u vrijeme mletačke vladavine, kada je predstavljao vrhovni organ vlasti i neposrednu vezu s Venecijom. Do 1358. g. dubrovačkog je kneza biralo mletačko Veliko vijeće na dvije godine, te mu je davalo naputke o vladanju i savjete o kaznenom sudovanju. Knez je imao pomoćnika (socius), koji ga je zamjenjivao za vrijeme odsutnosti iz Dubrovnika i koji mu je pomagao u kaznenom postupku vršeći umjesto njega neke procesne radnje. Knez je imao vrlo značajnu ulogu u kaznenom postupku, on je birao i pozivao suce, te predsjedao sudskom vijeću. Nakon silaska s vlasti mletačkog vrhovništva, knez je postao primus inter pares, biralo ga je Veliko vijeće na mjesec dana, a njegova se uloga svodila na čuvanje pečata, isprava i ključeva grada. Značajni državni činovnici bili su kancelar, koji je sastavljao isprave, vodio zapisnike, redigirao povelje i državne ugovore, te čuvari pravde (avvocati fiscali), odnosno tri vlastelina, koji su provodili državnu kontrolu nad provođenjem zakona.

V. Dubrovačko statutarno pravo

1. Pravni izvori Dubrovačke Republike

Pravo Dubrovačke Republike većim je dijelom pisano pravo, a običajno se pravo primjenjivalo samo supsidijarno. U dubrovačkim normativnim pravnim izvorima kazneno procesno pravo nije posebno regulirano, pa se od druge polovice XIII. st. za potrebe sudske prakse izrađuju posebne zbirke, odnosno registri²² pravnih pravila namijenjenih Kaznenom sudu. Sudski zapisnici²³ (registri) o vođenim kaznenim postupcima i presudama navode vrijeme trajanja procesa, sadržaj tužbe, imena i iskaze svjedoka, dokaze, klauzule o jamstvu i na kraju bilješku o presudi, a notarske knjige²⁴ opisivale su kažnjiva djela s kojima se susretala sudska praksa tog doba. Najpoznatiji takav zapisnik je *Liber*

²⁰ Vlastela se dijeli na staru (salamankeze) i novu (sorboneze) s obzirom na to da li su taj društveni status stekli prije ili poslije potresa 1667. g.

²¹ Najpoznatije su Lazarinska i Antoninska bratovština.

²² Jedan od takvih registara je *Liber criminalium* iz 16. st., koji sadrži odredbe iz Dubrovačkog statuta, Knjige svih reformacija, Zelene i Žute knjige, te neka nova kasnije unesena pravna pravila.

²³ Vidi Lonza, Nella, «Pred gosparom knezom i njegovim sucima...»: dubrovački kazneni postupci s početka XIV. stoljeća, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, sv. 30/1992, 28

²⁴ Npr. notarska knjiga notara Tomazina de Savere iz 1286. g.

*de maleficiis*²⁵ iz 1312.-1313. g. U njemu je navedeno 87 slučajeva u obliku kratkih zapisa kaznenog postupka, koji su nakon svakog završenog postupka upisivani u taj registar. Razvoj gospodarskih i društvenih odnosa uvjetovao je donošenje novih zakonskih odredbi koje su upisivane u posebne zakonske knjige, na primjer u Knjigu svih reformacija²⁶ koja navodi odredbe do 1410. g., te Zelenu²⁷ i Žutu²⁸ knjigu koje sadrže odredbe od 1358. g. do 1460. g. Valja navesti Dubrovački statut (Liber statutorum) iz 1272. g., te Statut carinarnice grada Dubrovnika iz 1277. g., Novi carinski zakonik iz 1413. g., Zakon o pomorskom osiguranju²⁹ iz 1562. g., te Propise Dubrovačke Republike o nacionalnoj plovidbi iz 1745. g.

Dubrovački Kazneni sud koristio se i vlastitim iskustvima iz prakse³⁰, a značajan utjecaj na način suđenja imalo je rimsko i kanonsko kazneno pravo, te djela poznatih pravnih autora³¹ tog dob, od kojih se ističe utjecaj Benedicta Carpzova i njegova djela *Practica nova Imperialis Saxonica rerum criminalium* iz 1635. g.

2. Dubrovački statut

Dubrovački statut (Liber statutorum)³², najstariji dubrovački pravni zbornik, pravna je kodifikacija sastavljena od osam knjiga, koju je 1272. g. proveo tadašnji dubrovački knez Marko Justiniani nakon borbe domaće vlastele protiv mletačkog patricijata. Prva knjiga sadrži odredbe o državnim organima vlasti, utvrđuje prava i dužnosti činovnika, te uređuje pravni položaj Crkve. Druga knjiga navodi tekstove zakletava koje su polagali državni činovnici prije preuzimanja dužnosti. Propisi o organizaciji i nadležnosti sudova i sudskom postupku navode se u trećoj knjizi, dok se četvrta knjiga bavi nasljednim, bračnim i obiteljskim pravom. U petoj knjizi reguliraju se agrarni odnosi, pitanja u vezi s nekretninama i javnim služnostima. Šesta knjiga određuje kaznena djela i kazne za njih, a kao posebnu zadaću navodi suzbijanje gusarstva i krijumčarenja. Pomorskom pravu i plovidbi posvećena je sedma knjiga, a osma knjiga sadrži nove propise i nadopune starih, posebno one o sudskom postupku.

3.1. Dubrovački penalni sustav

Dubrovački se penalni sustav 13. i 14. st., kao i u većini dalmatinskih srednjovjekovnih gradova, temeljio na novčanoj kazni. Novčane kazne bile su visoke, u skladu sa strogom penalnom politikom koju je provodila državna vlast u Dubrovniku. Tako je, na primjer, kazna za uvredu³³ iznosila jedan perper, za što se moglo kupiti devedeset litara vina ili više od 60 litara kvalitetne pšenice. Godišnja zakupnina male kuće iznosila je 5-8 perpera,

²⁵ Lonza; Nella; Janeković-Römer; Zdenka, Dubrovački «Liber de maleficiis» iz 1312.-1313. godine, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1992., 173

²⁶ Liber omnium reformationium

²⁷ Liber viridis

²⁸ Liber croceus

²⁹ Ordo super assecuratoribus jedan je od prvih zakona takve vrste u svijetu.

³⁰ Valja napomenuti da Kazneni sud nije prijašnju praksu koristio u smislu presedana koji se susreće u anglosaksonskom pravnom sustavu, već kao ranije iskustvo koje može poslužiti kao primjer za rješavanje određenog slučaja.

³¹ Između ostalih ističu se: Julius Clarus s djelom *Sententiarum receptorum omnia operae* iz 1560. g. i Prosper Farinacius s djelom *Praxis et theoria criminalis opera omnia* iz 1597. g.

³² Križman, Mate; Kolanović, Josip, Statut grada Dubrovnika: 1272, Historijski arhiv, Dubrovnik, 1990. g.

³³ Prema Lonza, Nella, «Pred gospodarom knezom i njegovim sucima...»: dubrovački kazneni postupci s početka XIV. stoljeća, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, sv.30/1992, 49

što je odgovaralo zapriječenoj kazni za tjelesni napad bez krvi³⁴. U to je vrijeme postojao običaj da u slučaju ako Dubrovčanin ubije Slavena iz okolice Dubrovnika, ili obratno, ako Slaven ubije Dubrovčanina, u oba slučaja treba platiti pet stotina perpera u ime vražde³⁵. Vražda je bila odmjerena novčana kazna za krvni delikt, koja je zamijenila osvetu, te je osim naknade štete imala ulogu «poene pacis»,³⁶ odnosno umira. Do 15. st. su osuđenici, koji nisu mogli platiti novčanu kaznu zatvarani u pritvor, a kasnije je uvedena mogućnost zamjene novčane kazne za kaznu zatvora. Kazna zatvora zauzimala je značajno mjesto u dubrovačkom penalnom sustavu, a razvila se iz kaznenoprocenog instituta pritvora. Smrtna kazna se u Dubrovniku izricala u slučaju počinjenja teških delikata, kao npr. u slučaju ubojstva, teškog tjelesnog ranjavanja ili veleizdaje.

3.2 Kazneni procesi protiv čarobnjaka u Dubrovniku

Sudbeni progon čarobnjaka u Hrvatskoj traje od 13. st. do kraja 18. st.

U većini statuta srednjovjekovnih dalmatinskih gradova (npr. Korčulanski, Splitski, Dubrovački) postoje odredbe protiv čarobnjaka, što ukazuje na vjerovanje društva tog povijesnog razdoblja da čarobnjaci postoje. Čarobnjaštvo se spominjalo kao «herbaria vel maleficium herbariae»³⁷, te se smatralo teškim deliktom za koji je bila određena kazna spaljivanja na lomači. Međutim, statuti srednjovjekovnih dalmatinskih gradova ne spominju posebne procesne radnje za postupanje sa čarobnjacima.

Dubrovački statut iz 1272. g. određuje da se «spali svaka osoba, koja čara ili počini zločin čarobnjaštva, od kojeg netko može umrijeti ili izgubiti razum, a može se dokazati da je uslijed toga čarobnjaštva netko umro ili izgubio razum.»³⁸

Nasuprot masovnom progonu čarobnjaka i vještica u Europi, kazneni procesi protiv čarobnjaka u Dubrovniku su bili rijetkost. Između 1556. g. i 1558. g. zabilježen je u Dubrovniku slučaj³⁹ čarobnjaštva u kojem je dubrovački plemić optužio gradsku prostitutku da ga je začarala i tako oglušila, što su pred sudom potvrdili brojni svjedoci. Za razliku od europskih sudova tog doba, gdje su mišljenje o takvim slučajevima davali pravnici i teolozi, dubrovački Kazneni sud i njegovi suci pozvali su liječnika da provede vještačenje. Vještačenje je u opisanom slučaju obavio liječnik Amatus Lutianus, koji je utvrdio da se ne radi o čarobnjaštvu, nego da je plemić obolio od sifilisa koji je uzrokovao gluhoću. Sud je unatoč iskazima svjedoka i vladajućoj pravnoj nauci tog doba izrekao oslobađajuću presudu.

4. Stanak (stancium⁴⁰)

Dubrovačka je sudska praksa sa strancima postupala na isti način kao sa svojim građanima, sa ciljem održavanja prijateljskih odnosa sa što većim brojem gradova i država u interesu zaštite trgovine razgranate na kopnu i na moru.

Stanak je «osobita vrsta sbora, obično na pograničnom mjestu, radi razvidjenja i taloženja medjusobnih zapleta i razmirica dvaju plemenam dviju zemalja; ili radi raspra-

³⁴ Ibid. 49

³⁵ Glave LVIII. i LIX. osme knjige Dubrovačkog statuta iz 1272. g. govore o vraždi. (Vidi Križman, Mate; Kolanović, Josip, Statut grada Dubrovnika:1272, Historijski arhiv, Dubrovnik, 1990., 235,236)

³⁶ Prema Mažuranić, Vladimir, Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik, JAZU, Zagreb, 1908.-1922., 1603

³⁷ Bayer, Vladimir, Ugovor s đavlom, Zora, Zagreb, 1953., 215

³⁸ Ibid. 514

³⁹ Ibid. 523-534

⁴⁰ Prema Vojnović, Kosta, Sudbeno ustrojstvo Republike Dubrovačke, Rad JAZU 105, Zagreb 1891., 39 i dalje

ve i sudjenja parnica medju pojedinim ljudima dviju političkih jedinica.»⁴¹ Dakle, stanak je predstavljao zbor izabranih sudaca koji je rješavao civilne i kaznene sporove između Dubrovčana i stranaca.⁴² Vrijeme i mjesto održavanja stanaca bilo je određeno dogovorom dviju strana, a najčešće je to bilo mjesto na pograničnom području. Svaka strana izabrala je jednak broj sudaca koji su činili zbor. Prije suđenja oni su se zakleli na Evanđelje da će suditi pošteno i prema starim običajima⁴³. Ukoliko neki spor nije bio riješen, mogao se zakazati novi stanak, ali strana koja nije došla na dogovoreni stanak gubila je to pravo.

Postojale su tri vrste stanaka: mali, veliki i općinski stanak. Privatne stranke, njihovi opunomoćenici, odvjetnici i svjedoci dolazili su na posebni, mali stanak (stanicum parvum)⁴⁴ koji je služio za rješavanje privatnih sporova. Veliki, potpuni stanak (plenarium stanicum)⁴⁵ služio je za rješavanje državnih poslova i sporova, a sazivale su ga i na njemu sudjelovale vlade i vladari država (dubrovački knez)⁴⁶. Također, za državne poslove, a iznimno za privatne, služio je općinski stanak (comunale stanicum vel parlamentarum).⁴⁷

VI. Prikaz institucija kaznenog postupka prema Dubrovačkom statutu

1. Sastav suda

Do polovice 15. st. u Dubrovniku nisu postojala posebna sudska tijela za civilne sporove i kaznene predmete. Tek je 22. 4. 1447. g.⁴⁸ odlukom Velikog vijeća osnovano posebno sudske tijelo za civilne sporove, a 18. 10. 1459. g.⁴⁹ za kaznene predmete.

Veliki sudbeni dvor (Curia maior) je pravosudni organ od 15 članova, koji je pod vodstvom kneza sudio u kaznenim predmetima i građanskim sporovima u vrijednosti iznad 5 perpera. Mali sudbeni dvor⁵⁰ (Curia minor), koji se sastojao od 3 člana, bavio se manjim sporovima.

Knez je birao suce prema odredbama Dubrovačkog statuta svake godine iznova, pri čemu je bio zabranjen ponovni izbor, a posebno se vodilo računa da suci budu iz različitih patricijskih porodica kako bi se spriječila moguća zlouporaba položaja. Za razliku od kneza, kancelara i njihovih pomoćnika, suci nisu bili plaćeni⁵¹ za obavljanje službe u kaznenom sudovanju. Njihova se egzistencija zasnivala na različitim gospodarskim djelatnostima, a funkcija suca donosila im je ugled i društveni status. Broj sudaca nije bio stalan⁵², već je ovisio o konkretnom slučaju, odnosno o tome koliko je sudaca knez pozvao da s njim sudjeluju u kaznenom postupku. Suci su sudjelovali pri saslušanju svjedoka i kod

⁴¹ Ibid. 40

⁴² Npr. glave XIX, XX, LV, LVI, LVII osme knjige Dubrovačkog statuta iz 1272. g. Prema Križman, Mate; Kolanović, Josip, Statut grada Dubrovnika:1272, Historijski arhiv, Dubrovnik, 1990., 120-130

⁴³ Vojnović, Kosta, 1891., 44

⁴⁴ Ibid. 41

⁴⁵ Ibid. 41

⁴⁶ Takav stanak je 16. 10. 1344. g. sazvao Senat koji je tražio od bosanskog bana da riješe problem bosanskog hajduka koji je ubijao, pljačkao i oštećivao Dubrovčane. Prema: ibid. 41

⁴⁷ Ibid. 41

⁴⁸ Vojnović, Kosta, Sudbeno ustrojstvo Republike Dubrovačke, Rad JAZU 105, Zagreb 1891., 1 i dalje

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Npr. glava II., III. i IV. osme knjige Dubrovačkog statuta iz 1272. g. (Križman, Mate; Kolanović, Josip, Statut grada Dubrovnika:1272, Historijski arhiv, Dubrovnik, 1990., 213)

⁵¹ Glava XLV. iz treće knjige Dubrovačkog statuta iz 1272. g. glasi:»Određujemo da nijedan sudac nikojim načinom ili domišljajem, ni sam ni po kome drugome, ne smije ništa primiti ni od koga za bilo koju parnicu; i tko to prekrši, neka plati sto perpera globe svaki put i neka mu više nije slobodno obavljati nikakvu službu. A svatko tko prijavi prekršitelja, ako se to mogne zakonski dokazati, neka dobije polovicu navedenih globa, i neka se prijavitelj drži u tajnosti.» (Križman, Mate; Kolanović, Josip, Statut grada Dubrovnika:1272., Historijski arhiv, Dubrovnik, 1990., 227)

⁵² Broj sudaca u kaznenom postupku se kretao od dva do pet, ovisno o deliktu.

donošenja presude, njihova se zadaća svodila na kontrolu izvođenja procesnih radnji koje je provodio knez kao predsjednik sudskog vijeća. Nakon odluke Velikog vijeća iz 1366. g., knez je postao obvezan u kaznenom postupku donositi presudu prema većini glasova sudaca. Glavni oslonac sudaca u vođenju kaznenog procesa bio je kancelar, koji je u nedostatku domaćih pravnih stručnjaka obično biran između pravno obrazovanih Talijana, koji su znanje i stručnost stekli tijekom dugog pripravništva i prakse. Zbog pravne neobrazovanosti i kratkog jednogodišnjeg mandata sudaca, kancelari su, dakle, osiguravali stručno vođenje kaznenih postupaka i kontinuitet kaznenog sudovanja.

2. Izuzeće sudaca

Ako je sudac Velikog sudbenog dvora podigao tužbu ili započeo spor protiv neke osobe ili ako je neka osoba pokrenula spor ili tužbu protiv suca Velikog sudbenog dvora, postojala je mogućnost izuzeća suca. Izuzeće je mogla tražiti osoba koja je podnijela tužbu ili osoba protiv koje se vodio spor, odnosno sudac koji je pokrenuo spor ili protiv kojeg je bila podnesena tužba. Sudac za kojeg je bilo zatraženo izuzeće nije smio sudjelovati u suđenju, niti vijećati s knezom i drugim sucima o pitanjima vezanima uz taj slučaj⁵³.

3. Pokretanje kaznenog postupka

Važno obilježje dubrovačkog kaznenog postupka je da se kazneni progon vršio u interesu javnog poretka, a ne samo u privatnom interesu oštećenika.

Kazneni postupak mogao je biti iniciran privatnom tužbom⁵⁴ oštećenika ili neke druge osobe u njegovo ime, ili je knez pokretao postupak po službenoj dužnosti (*ex officio*). Prema ispravci⁵⁵ Dubrovačkog statuta iz 1284. g., privatna tužba trebala je biti podnesena Kaznenom sudu (najčešće knezu), u roku od tri dana od kada je podnositelj tužbe saznao za zločin koji je počinjen na području grada, te osam dana za zločin počinjen izvan grada. Nakon tih rokova, tužba se više nije mogla podignuti. Iznimku⁵⁶ je činilo pokretanje postupka *ex officio*, kad državni organi vlasti, odnosno knez, nisu bili vezani rokovima, te je postupak mogao biti pokrenut bez vremenskog ograničenja. Kazneni postupak pokretao se po službenoj dužnosti uvijek kad se radilo o kaznenim djelima ubojstva, teškog ranjavanja, sodomije, veleizdaje i drugim teškim zločinima koji ugrožavaju pravni poredak. U svim drugim slučajevima, Kazneni sud nije bio dužan pokrenuti postupak *ex officio*, već je to vršio pretežno na osnovi podnesene privatne tužbe.

Nisu postojali posebni specijalizirani organi za otkrivanje kaznenih djela, ali su lokalni knezovi, glavari seoskih općina i seoske bratovštine imali obvezu prijaviti Kaznenom sudu u Dubrovniku svaku sumnju na počinjeni zločin, kako kaznenom pravosuđu ne bi promakao nijedan zločin, pa makar bio počinjen daleko od Dubrovnika u zabačenim selima. Pouzdan izvor informacija bili su svećenici, te liječnici koji su bili dužni prijaviti svaku tjelesnu ozljedu za koju su posumnjali da je posljedica nasilja. Po uzoru na Veneciju, primale su se i anonimne prijave koje su se ubacivale u poseban sandučić, te je tako ime potkazivača zadržano u tajnosti. Sa ciljem prevencije moguće eskalacije nasilja u slučaju posebno teških, nemoralnih i za pravni poredak opasnih zločina, sudbena vlast je pu-

⁵³ Prema glavi LXXI. osme knjige Dubrovačkog statuta iz 1272. g. (Križman, Mate; Kolanović, Josip, Statut grada Dubrovnika:1272., Historijski arhiv, Dubrovnik, 1990., 241,242)

⁵⁴ Vidi Lonza, Nella, Kazneni proces Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, broj 2/1995, 412 i Križman, Mate; Kolanović, Josip, Statut grada Dubrovnika:1272, Historijski arhiv, Dubrovnik, 1990., 223, Knjiga VIII., glava XXXVI.

⁵⁵ Vojnović, Kosta, Sudbeno ustrojstvo Republike Dubrovačke, Rad JAZU 105, Zagreb 1891., 30

⁵⁶ Ibid.

tem novčanih nagrada motivirala građane na prijavljivanje kažnjivih djela, što je u nekim slučajevima donosilo sudioniku, koji je odao glavnog počinitelja, oprost od zločina.

4. Pritvor

Kaznenoprocetni institut pritvora uz jamstvo određenog broja jamaca i prijetnju kontinuiranom kaznom višeg iznosa primjenjivao se radi osiguranja optuženikove nazočnosti u kaznenom postupku. Pritvor je, dakle, kao mjera procesne prisile oduzimanja osobne slobode osumnjičenika prvenstveno služio za osiguranje osumnjičenikove nazočnosti u kaznenom postupku ili u svrhu čuvanja, odnosno sprječavanje bijega osuđenika do izvršenja najtežih oblika kazni kao npr. smrtne kazne ili kazne veslanja na galiji. Osim toga, zadaća pritvora bila je osiguranje podmirenja nastalih sudskih troškova i naknada oštećenicima, pri čemu je osuđenik bio pušten kad je podmirio novčane obveze, ili ako je položio određeno jamstvo.

Nisu bila posebno određena kaznena djela za koja se propisivao pritvor, kao ni njegovo trajanje, pa se on u praksi često koristio već od trenutka podizanja tužbe, a mogao je trajati i po nekoliko godina⁵⁷ (naime, neki su kazneni procesi trajali godinama). Stoga su pritvorenici često pisali molbe kojima su pokušavali ubrzati tijek suđenja pozivajući se na nehumanost tako dugog trajanja pritvora. Vrijeme provedeno u pritvoru u presudama se odbijalo od dosuđene zatvorske kazne, pa je trebalo spriječiti mogućnost da ono bude duže od trajanja kazne. Teret uzdržavanja pritvorenika snosila je njegova obitelj. Ako je određivanje pritvora za osumnjičenika tražio oštećenik, tada je on snosio troškove pritvora, a u slučaju da nije uspio osigurati dovoljno valjanih dokaza, morao je bivšem osumnjičeniku nadoknaditi vrijeme provedeno u pritvoru razmjerno protuvrijednosti u novcu. Pritvor se provodio u zatvorskim prostorijama Kneževog dvora, a iznimku je predstavljala vlastela, te najbogatiji građani koji su umjesto pritvora dobivali zabranu izlaska iz svojih domova, tj. na njih se primjenjivao oblik kućnog pritvora. Za vrijeme trajanja pritvora, pritvorenici nisu bili izolirani, niti su njihovi kontakti s vanjskim svijetom bili nadzirani ili ograničavani. Prema tome, pritvor nije sasvim onemogućavao utjecaj osumnjičenika na tijek kaznenog postupka i uspjeh prikupljanja dokaza.

5. Dokazni postupak

Postoje dva osnovna pristupa dokazivanju činjenica u kaznenom procesnom pravu, tj. načelo vezanog dokazivanja i načelo slobodne ocjene dokaza. Načelo vezanog dokazivanja (zakonska dokazna teorija) karakterizira određenost dopuštenih vrsta dokaza i njihove dokazne snage, te zahtijevanje određenog minimuma takvih dokaza za izricanje osuđujuće presude. Nasuprot tome, kod načela slobodne ocjene dokaza sud nije vezan strogim pravilima o prosudbi dokaza, već prvenstveno ovisi o sudu koje će dokaze izvesti i na temelju kojih dokaza će donijeti odgovarajuću presudu.

Dubrovački srednjovjekovni pravni poredak prihvatio je načelo vezanog dokazivanja po uzoru na rimsko-kanonski postupak, no sudska praksa nije se strogo držala svih pravila koja su vezana za taj način izvođenja dokaza. Samo kod najtežih delikata, za koje se mogla izreći smrtna ili tjelesna kazna, tražio se dokazni minimum, koji se sastojao u suglasnom iskazu dvaju svjedoka⁵⁸, ili priznanju optuženika, ili se temeljio na ispravi. U svim

⁵⁷ Npr. optuženica Kate Dominković je četiri godine bila u pritvoru jer postupak nije mogao biti završen s obzirom na to da je krunski svjedok bio malodoban. (Lonza, Nella, Kazneni proces Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, broj 2/1995, 419)

⁵⁸ Glava XXXIII. treće knjige Dubrovačkog statuta iz 1272. g. glasi: »Postojala je starinska odredba da je za zlodjela dostatan jedan svjedok. Stoga, mi vitez Marko Badoarije, knez dubrovački, s privolom Malog i Velikog vijeća i

ostalim slučajevima, sud se koristio načelom slobodne ocjene dokaza, s tendencijom izvođenja što većeg broja dokaza, kako bi konačna presuda bila utemeljena i ispravna.

6.1. Svjedoci

Iskazima svjedoka⁵⁹ pripada središnje mjesto među dokaznim sredstvima koje je sud koristio u kaznenom procesu. Već pri pokretanju kaznenog postupka privatnom tužbom tužitelj bi naveo imena potencijalnih svjedoka. Sud, međutim, nije bio ograničen na krug predloženih svjedoka, već je mogao pozivati svaku osobu za koju je smatrao da nešto zna o počinjenom zločinu, ili bi mogla predložiti nove svjedoke. Osim tužitelja (na kojem je bio teret dokazivanja) i suda, na pozivanje određenih svjedoka mogao je utjecati i optuženik. Iako izdvojeni u pritvoru gdje su čekali nastavak suđenja, optuženici su često putem stražara predlagali svoje svjedoke i tako posredno utjecali na listu svjedoka.

Sud je odlučivao koje osobe mogu biti svjedoci u pojedinim kaznenim predmetima, te u kojoj će mjeri vjerovati nekom iskazu⁶⁰. Statut je diskriminirao svjedočenje žena kod delikata počinjenih noću smatrajući ga vjerodostojnim samo u slučaju kad nije postojao muški svjedok, te je u tom slučaju sud mogao odrediti najviše polovicu zapriječene kazne za počinjeno kazneno djelo.

Prije davanja iskaza i ispitivanja, svjedoci su bili dužni dati prisegu, pri čemu su katolici prisezali na Sveto pismo, Židovi na obredne predmete, a muslimani na islamsku vjeru.

Najbliži optuženikovi i oštećenikovi rođaci također su mogli svjedočiti, no nisu polagali prisegu, nego je sud procjenjivao u kojoj će mjeri uzeti u obzir informacije dobivene njihovim iskazivanjem. Ako su za svjedoke bila pozvana malodobna djeca, te ako se presuda temeljila na njihovu iskazu, izvršenje takve presude nije moglo biti ostvareno prije nego što su navršili zakonski određen broj godina⁶¹.

Dubrovačku sudsku praksu karakterizira specifičan način ispitivanja svjedoka,⁶² koje je počinjalo pitanjem svjedoku zna li razlog zbog kojeg je pozvan. Time je sud želio dobiti neposredan i slobodan iskaz svjedoka, nakon čega je postavljao konkretna pitanja, koja su se zajedno s odgovorima svjedoka zapisivala u zapisnik koji je u dokaznom postupku vodio kancelar.

Iako je pravna doktrina tog povijesnog razdoblja dopuštala da se nesigurne i kolebljive svjedoke podvrgne torturi, dubrovačka sudska praksa nije običavala koristiti tu mogućnost, nego je u tu svrhu sud određivao pritvor svjedoka, kako ne bi podlegao pritisku javnosti.

Isto tako, provodila se identifikacija, prepoznavanje, prilikom čega je svjedok označio osobu za koju je smatrao da je počinila kazneno djelo. Postojala je mogućnost

uz odobravanje puka, određujemo i naređujemo ovo: ubuduće za zlodjela zbog kojih netko mora biti pogubljen ili izgubiti dio tijela, neka ne bude dostatan jedan svjedok, nego neka budu potrebna bar dvojica. Ostaje i dalje na snazi to da u drugim prijestupima riječju i činom vrijedi jedan svjedok, po starinskom običaju. U ostalim pak parnicama neka ne bude samo jedan svjedok, jer –riječ jednog, kao riječ nijednog.» (Križman, Mate; Kolanović, Josip, Statut grada Dubrovnika:1272, Historijski arhiv, Dubrovnik, 1990., 124)

⁵⁹ Kao primjer iskaza svjedoka vidi Margetić, Lujo, O nekim osnovnim značajkama pokretanja kaznenog postupka u srednjovjekovnim dalmatinskim općinama, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, 1/1999, 416-418

⁶⁰ Glava XXXVI. treće knjige Dubrovačkog statuta iz 1272. g. glasi:» Budući da sudac može bolje znati mora li se svjedocima vjerovati, određujemo neka gospodin knez i njegov Sudbeni dvor ocijene da li su izvedeni svjedoci prikladni ili nisu, i da li njihovim riječima treba povjerovati ili ne treba.» ibid. 125

⁶¹ U Dubrovniku je bilo slučajeva da su osuđenici čekali i po nekoliko godina u pritvoru dok svjedoci ne bi postali pravno sposobni za svjedočenje. Tako npr. Lonza, Nella, Kazneni proces Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, broj 2/1995, 428

⁶² Vidi glava XXXIV. treće knjige Dubrovačkog statuta iz 1272. g. «Kako se moraju ispitivati svjedoci» (Križman, Mate; Kolanović, Josip, Statut grada Dubrovnika:1272, Historijski arhiv, Dubrovnik, 1990., 124)

međusobnog sučeljavanja dvaju svjedoka s kontradiktornim iskazima pri čemu je sud odlučio čiji će iskaz smatrati vjerodostojnim. Svjedoci koji su davali lažne iskaze i osobe koje su dovodile takve svjedoke bili su kažnjavani prema odredbama Dubrovačkog statuta⁶³ novčanom kaznom ili kaznom šibanja i udaranja žiga.

6.2. Vještačenje, očevid, pretraga optuženikovog doma, pretraga odjeće

Forenzička vještačenja obavljali su na temelju sudskog naloga kancelari, liječnici⁶⁴ (kad se radilo o traumama, trovanjima i utvrđivanju smrti), te babice koje su pozivane u svojstvu vještaka u nerazjašnjenim ginekološkim slučajevima iz djelokruga svog zvanja. Vještačenja su se temeljila na njihovu znanju i iskustvu, te nisu podlijegala sudskoj procjeni već su se uzimala kao vjerodostojni dokazi u kaznenom postupku.

Očevid se provodio u slučajevima ubojstva. Kancelar je upravljao cijelom procesnom radnjom⁶⁵, a pomagali su mu liječnik, koji utvrđivao uzljede i uzrok smrti⁶⁶, te naoružani službenik i po potrebi vojnici koji su osiguravali nesmetano provođenje očevida.

Pretragom optuženikovog doma, sud je želio utvrditi skriva li optuženi kakvo oružje, pribor ili ukradenu stvar u svom domu, koja bi mogla poslužiti kao dokazni materijal u kaznenom postupku. Zbog istog je razloga sud mogao odrediti i pretragu optuženikove odjeće, koju su obavljali kancelarov pomoćnik i tamničar.

6.3. Iskaz optuženika

Sud u kaznenom postupku nije mogao odbaciti optuženikov iskaz, iako je njegova dokazna vrijednost bila dvojbena, a istinitost upitna. Priznanje optuženika bilo je temelj za izricanje osuđujuće presude. Osim formalnog sudskog priznanja, postojalo je i tzv. izvansudsko priznanje, kad je optuženik priznao počinjeni zločin nekoj osobi, koja se pred sudom pojavila u svojstvu svjedoka iskazujući njegovo priznanje.

6.4. Tortura

Tortura⁶⁷ je sredstvo kojim se nastojalo iznuditi okrivljenikovo priznanje mučenjem ili primjenom drugih okrutnih postupaka.⁶⁸ U Dubrovniku se tortura počela primjenjivati od XIV. st., a sastojala se od psihičke i tjelesne prisile. Za razliku od masovne primjene torture u europskim gradovima, u Dubrovniku je primjena torture bila rijetka, a koristila se za teške delikte⁶⁹. Provodila se u završnoj fazi dokaznog postupka, a iskaz dobiven torturom

⁶³ Prema glavi XXVIII. treće knjige Dubrovačkog statuta iz 1272. g. «Oni koji dovode lažne svjedoke» (Ibid. 123)

⁶⁴ Primjer liječnička koji je provodio vještačenja u dubrovačkoj sudskoj kaznenoj praksi je Amatus Lutianus (1511.-1568.). Više o njegovim vještačenjima vidi Bayer, Vladimir, Ugovor s đavlom, Zagreb, 1953., 523-534

⁶⁵ Kancelar je bio dužan tri puta upitati ubijenu osobu zna li tko ju je ubio. Nakon što tri puta nije dobio odgovor, kancelar je mogao utvrditi da je dotična osoba mrtva. Prema: Lonza, Nella, Kazneni proces Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, broj 2/1995, 432

⁶⁶ Utvrđivanje smrti vršilo se po medicinskim i ritualno pravnim kriterijima. Liječnik bi s medicinskog stajališta utvrdio smrt, a kancelar bi tri puta upitao umrlog zna li tko ga je ubio, te bi na temelju njegove šutnje utvrdio smrt. (Prema ibid. 432)

⁶⁷ Više o torturi u srednjovjekovno kaznenom pravu: Cvitanović, Leo, Svrha kažnjavanja u suvremenom kaznenom pravu, Zagreb, 1999., 156-168

⁶⁸ Vidi Horvatić, Željko (ur), Rječnik kaznenog prava, Zagreb, 2002., 594,595

⁶⁹ Torturi su najčešće bili podvrgnuti osumnjičenici za krađu, jer su ubojice i ostali počinitelji teških kaznenih djela najčešće pobjegli iz Dubrovnika kako bi izbjegli suđenje. (Prema Lonza, Nella, Kazneni proces Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, broj 2/1995, 435)

bio je vjerodostojan tek kad je naknadno potvrđen u uvjetima bez prisile. Međutim, valja napomenuti da poricanje zločina prilikom mučenja nije dovodilo do izricanja oslobađajuće presude. Postupak torture izvodio se, po uzoru na talijanske gradove, pomoću koloture koja je uzrokovala veliku bol, ali nije dovodila život mučenika u opasnost. Mjesto izvršenja torture bila je dvorana Velikog vijeća, a sam postupak sastojao se od nekoliko stupnjeva počevši od izolacije u zatvoru, pa do dovođenja optuženika na mjesto torture, odijevanje istoga u halju, vezanje, te napokon podizanje u zrak. Pri vršenju torture, optuženiku su postavljana pitanja s ranije sastavljene liste, koja su se odnosila na počinjeni zločin i stupanj njegove osobne krivnje. Po odredbi suda tortura je mogla trajati oko sat vremena, a ako nisu bili postignuti očekivani rezultati, postupak se mogao ponoviti čim bi to zdravstveno stanje⁷⁰ optuženog dopustilo. U 18. st. pod utjecajem Beccarije⁷¹ i ostalih filozofa prosvjetelja dolazi do postupnog ukidanja torture iz prakse dubrovačkog Kaznenog suda.

6.5. Optuženikovo pravo na obranu

Optuženik je imao pasivnu poziciju u kaznenom postupku. Nisu postojala kazneno-procesna jamstva koja bi mu osigurala izvođenje vlastitih ni komentiranje već izvedenih dokaza, a eventualno neobvezno ispitivanje optuženika odvijalo se na kraju dokaznog postupka. Sud je u potpunosti upravljao kaznenim postupkom, koji se velikim dijelom odvijao bez optuženikova znanja i prisutnosti, pa on stoga nije na njega mogao imati nikakav utjecaj. Iako izvori navode da optuženik nije imao pravo na branitelja, nalaze se pojedinačni slučajevi u kojima su odvjetnici⁷² zastupali optužene osobe pred sudom.

7. Sudska opomena

Sudska opomena (perceptum) je pravni institut kojim se nekoj osobi ili osobama izricala zabrana određenog ponašanja popraćena sankcijom⁷³. Svrha sudske opomene bila je prevenirati nastavak i eskalaciju sukoba, odnosno suzbiti moguću osvetu. Knez je izricao opomenu svakome za koga je posumnjao da bi mogao predstavljati opasnost za nastavak sukoba, te su takve osobe morale položiti zakletvu da će se suzdržati od kriminalnih radnji. Kazne za prekršitelje zakletve bile su iznimno visoke⁷⁴, te razmjerne imovinskom stanju prekršitelja.

8. Oglušne presude

Ogluha je kaznenoproceni institut koji se koristio za okončanje kaznenog postupka u slučaju kad se osumnjičenik nije pojavio pred sudom unatoč sudskim pozivima⁷⁵. Te-

⁷⁰ Smisao torture nije bilo mučenje bolesne osobe nego slamanje optuženika i iznuđivanje njegovog priznanja. Zbog toga su često torturi prisustvovali liječnici koji su procjenjivali zdravstveno stanje optuženika, odnosno njegovu sposobnost da bude podvrgnut mukama torture.

⁷¹ O stavovima Beccarije vidi Cvitanović, Leo, Svrha kažnjavanja u suvremenom kaznenom pravu, Zagreb, 1999., 147-156

⁷² Tako se u slučaju čarobnjaštva u Dubrovniku sredinom 16. st. navodi da je optuženicu osumnjičenu za čaranje u sudskom postupku zastupao odvjetnik. (Prema Bayer, Vladimir, Ugovor s đavlom, Zagreb, 1953., 530)

⁷³ Prema ibid. 44

⁷⁴ Kazne za kršenje zakletve su bile nekoliko puta veće nego kazne zapriječene za pojedino kazneno djelo. Tako npr. zapriječena kazna za kazneno djelo je bila 6 perpera, a sankcija iz opomene 25 perpera. Prema ibid. 45

⁷⁵ Glava XXXVIII. osme knjige Dubrovačkog statuta iz 1272. g. glasi: » Htijući stati na put zloči onih koji se upinju odgoditi tuđe pravo, kako bi svatko što prije postigao ostvaraj svoga prava, određujemo sljedeće: ako komu bude naloženo da nekomu odgovara pred gospodinom knezom i njegovim sucima pa se ogluši na prvi nalog

meljio se na neoborivoj presumpciji da osoba koja se ne odazove na suđenje priznaje svoju krivnju i nemoć da se brani pravnim argumentima. Sud u tom slučaju nije bio dužan izvoditi daljnje dokaze, no on ih je često izvodio, jer nije odmah utvrdio osumnjičeničkov nestanak, ili je namjeravao rekonstruirati cijeli događaj, kako bi utvrdio sve detalje vezane uz počinjeni zločin. Oglušne su presude u Dubrovniku najčešće izricane u slučajevima počinjenja težih delikata, kada je osumnjičeničnik bijegom, čime je sam sebe osudio na izgnanstvo⁷⁶, želio izbjeći smrtnu ili koju drugu tešku kaznu, kao npr. veslanje na galiji.

9. Presuda

U dubrovačkom su kaznenom postupku bila moguća tri različita ishoda: osuđujuća i oslobođajuća presuda, te tzv. puštanje ispod suđenja. Osuđujuću i oslobođajuću presudu sud je donosio tek kad bi prikupio čvrste i pouzdane dokaze za takvu odluku. Kako u to vrijeme nije važila presumpcija optuženikove nevinosti, oslobođajuće presude bile su rijetke, a umjesto njih obično se izricalo tzv. puštanje ispod suđenja. Time kazneni postupak nije bio završen, odnosno sud nije donio formalnu presudu, već je svatko tko je prikupio određen broj novih dokaza mogao obnoviti kazneni postupak, što je bilo nepovoljno za optuženika jer više nije bio siguran hoće li ponovo biti izveden pred sud.

Presuda nije sadržavala obrazloženje, već samo bitan dio sadržaja odluke sudskog vijeća i dokaze na temelju kojih je odluka donesena. U slučaju osuđujuće presude, odluka o kazni dodatno se bilježila u zapisnik. Nakon donošenja presude, slijedio je akt obznane (intimatio) putem kojeg je optuženik upoznat sa sadržajem presude. U slučajevima kad se optuženik nalazio u pritvoru,⁷⁷ presudu mu je obznanio poseban službenik (zdur), a u ostalim je slučajevima optuženik bio pozvan u kazneni ured, gdje mu je u prisutnosti svjedoka pročitana presuda. Presuda se javno obznanjivala isključivo u slučajevima smrtno kazne, te kada bi bila donesena oglašna presuda.

9.1. Naknada štete

Odluka o naknadi štete donosila se u presudi sa ciljem popravljivanja, odnosno ublažavanja posljedica nastalih počinjenjem kaznenog djela. Visina naknade štete ovisila je o očitovanju oštećenika, a sud je često konzultirao i stručnu osobu u ulozi procjenitelja. U slučajevima nanošenja tjelesnih ozljeda krivac je bio dužan snositi troškove liječenja i uzdržavanja, a kod trajnih posljedica isplaćivati oštećenome doživotnu rentu. Rodbina ubijenog imala je pravo na naknadu štete i doživotno uzdržavanje, a kod seksualnih delikata postojalo je obvezatno davanje miraza oštećenici.

koji mu je izdan, neka Općini plati dva groša globe. A za drugi nalog, ako se na nj ogluši, neka Općini plati četiri groša globe. Bude li pak to u Malom sudbenom dvoru, neka oglušitelj plati Općini za prvi nalog petnaest folara globe, a za drugi nalog ako se na nj ogluši, neka Općini plati jedan groš globe. Kod trećeg pak naloga, kako pred Velikim tako i pred Malim sudbenim dvorom, ako se onaj komu je naloženo bude oglušio, neka se protiv njega postupi po pravdi, prema propisima Statuta i prema običajima grada Dubrovnika.»; te slično glava C. osme knjige koja govori o sudskom pozivu (Križman, Mate; Kolanović, Josip, Statut grada Dubrovnika:1272, Historijski arhiv, Dubrovnik, 1990., 223)

⁷⁶ Izgnanstvo je svojevrsna eliminacija iz zajednice i povlači za sobom određene posljedice, pa je tako svatko ovlašten ubiti izgnanika koji bi se pojavio na zabranjenom teritoriju.

⁷⁷ Vlastela je pritvor izvršavala u svom domu (tzv. kućni pritvor), pa im je presuda tamo obznanjivana.

9.2. Troškovi kaznenog postupka

Prema Dubrovačkom statutu iz 1272. g., troškove kaznenog postupka bio je dužan platiti onaj tko je dobio parnicu⁷⁸. Suprotno tome, sudska praksa je teret plaćanja troškova namijenila onome tko izgubi parnicu⁷⁹. Ukupni troškovi ovisili su o složenosti predmeta, a uključivali su troškove procesnih radnji i nagradu kancelaru za vođenje zapisnika. Plaćanje sudskih troškova bilo je uvjet za puštanje iz pritvora, te za podnošenje molbe za pomilovanje.

Statut također navodi da osoba za koju se utvrdilo da nije kriva u kaznenom postupku pokrenutom po službenoj dužnosti nije dužna snositi troškove postupka, nego ih je snosila državna blagajna⁸⁰.

10. Pravo utočišta (azil)

Pravo utočišta postojalo je u Dubrovniku od 14. st., pa sve do pada Dubrovačke Republike početkom 19. st., a značilo je zabranu državnim vlastima da upotrebljavaju mjere prisile prema osobama koje su utočište potražile na svetim mjestima pouzdajući se u milosrđe redovnika. To je vrsta imuniteta koji su državne vlasti dodjeljivale počiniteljima lakših delikata za koje nije bila zapriječena smrtna ni tjelesna kazna. Izlaskom iz posvećenog mjesta pravo azila je prestalo, te su državne vlasti mogle uhititi osumnjičenika i privesti ga pred sud. U Dubrovniku je pravo azila pripadalo katoličkim crkvama, a njime su se mogli koristiti i pripadnici drugih vjeroispovijesti. Međutim, pravo azila nisu mogli koristiti osumnjičenici koji su bili optuženi za počinjenje najtežih delikata (ubojstva, razbojništva, krađe, veleizdaje), a crkvene vlasti (dubrovački nadbiskup, pa čak i Kongregacija za crkveni imunitet Svete Stolice) odlučivale su o izručivanju takvih azilata državnim vlastima.

11. *Salvus conductus* (libero accesso e recesso⁸¹)

Pravo slobodnog prolaza, odnosno pristupa i odstupa, također je vrsta imuniteta koji su državne vlasti dijelile pojedinim osobama za koje je postojala osnovana sumnja da su počinile neko kazneno djelo. Državne su vlasti jamčile takvim osobama slobodan prolaz do određenog mjesta i siguran boravak u njemu, te povratak u određenom roku. Dodjeljivale su ga osobama koje su svojim svjedočenjem mogle pomoći pri rješavanju nekog slučaja, pa se često to pravo kombiniralo s pravom azila. U vrijeme velikih epidemija zaraznih bolesti, kada je oko grada bio uspostavljen sanitarni kordon, odbjegli zločinci imali su pravo slobodnog boravka u gradu, kako ne bi svojim čestim migracijama prenosili zaraze. U vrijeme uskršnjih blagdana, te na blagdan Sv. Vlaha⁸², zaštitnika Dubrovnika, svi su osuđenici mogli slobodno boraviti u Dubrovniku, osim onih koji su bili optuženi za počinjenje teških delikata, kao na primjer ubojstva, te oni koji su u te dane počinili zločin u gradu.

⁷⁸ Glava XXXVIII. treće knjige Dubrovačkog statuta iz 1272. g. glasi: »Tko god izgubi parnicu, neka plati suđenje, osim u krivičnim parnicama u kojima neka suđenje plati onaj koji dobije parnicu.« (Križman, Mate; Kolanović, Josip, Statut grada Dubrovnika: 1272, Historijski arhiv, Dubrovnik, 1990., 125)

⁷⁹ Prema Lonza, Nella, «Pred gosparom knezom i njegovim sucima...»: dubrovački kazneni postupci s početka XIV. stoljeća, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, sv.30/1992, 47

⁸⁰ Glava LXXXVII. osme knjige Dubrovačkog statuta iz 1272. g. (Križman, Mate; Kolanović, Josip, Statut grada Dubrovnika: 1272, Historijski arhiv, Dubrovnik, 1990., 248)

⁸¹ *Libero accesso s recesso* je dubrovački naziv za pravo slobodnog pristupa i odstupa. Prema Lonza, Nella, Kazneni proces Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, broj 2/1995, 424

⁸² Vidi Vojnović, Kosta, Sudbeno ustrojstvo Republike Dubrovačke, Rad JAZU 105, Zagreb 1891., 35,36

12. Drugostupanjski postupak

Dubrovačka sudska praksa uvela je mogućnost drugostupanjskog postupka za one koji su imali primjedbe na donesenu presudu. Ako žalba koja je imala suspenzivni (odgodni) učinak, nije bila podnesena u roku od osam dana, ili se osuđenik formalnom izjavom odrekao prava podnošenja žalbe, presuda je postala pravomoćna.

O osnovanosti žalbe odlučivali su državni providnici koji su po uzoru na Veneciju obavljali nadzor nad pravosuđem. Providnici su mogli pokrenuti drugostupanjski postupak na vlastitu inicijativu, ako su ustvrdili da presuda nije donesena u skladu s pravnim poretkom. Nakon providnika, o žalbi na prvostupanjsku presudu raspravljalo je Malo vijeće, koje je žalbu moglo odbiti ili proslijediti Senatu. Ako je Senat ustvrdio da je žalba osnovana, ukidao je prvostupanjsku presudu, te je predmet vraćao Kaznenom sudu, ili je sam donosio novu presudu na temelju starih, već izvedenih dokaza.

Da bi se pravosuđe zaštitilo od neosnovanih žalbi, uvelo je polaganje pologa određene vrijednosti, ili određivalo pritvor onome koji je uputio žalbu na prvostupanjsku presudu. Ako je žalba bila odbijena, iz pologa su se namirivali sudski troškovi, odnosno, podnosilac žalbe ostao je u pritvoru do podmirenja troškova. U slučaju kad su providnici samoinicijativno podnosili žalbu, teret troškova je snosila državna blagajna, odnosno vlast.

13. Pomilovanje

Činom pomilovanja vlasti je bilo omogućeno iskazivanje milosrđa, te je mogla određene osobe osloboditi presude. Da bi se izbjegla zloupotreba instituta pomilovanja,⁸³ te da se ne dovede u pitanje djelotvornost pravosuđa, vlast je nastojala ograničiti upotrebu pomilovanja. Stoga su se molbe za pomilovanje ovjerene od kancelara, u kojima se navodila presuda i činjenično stanje, najčešće podnosile u uskršno vrijeme, kad se od vijećnika očekivala samilost i dobronamjernost. Molbe za pomilovanje nisu bile brojčano ograničene, ali se zahtijevalo da vijeća koja su odlučivala o molbama (Malo vijeće, Senat, te Veliko vijeće) donesu odluku znatnom većinom ili čak jednoglasno.

VII. Zaključak

Dalmatinski gradovi su među prvima u Europi izdali statute (1272. g. Dubrovački statut, 1312. g. Splitski statut i 1332. g. Trogirski statut), te prihvatili način recepcije rimskog prava pod utjecajem talijanske kaznenopravne znanosti. Statutarno kazneno pravo bilo je primjenjivano u razdoblju srednjeg vijeka, a obilježava ga partikularizam, koji nastaje kao posljedica težnje pojedinih dijelova države za što većom nezavisnošću i samostalnošću od centralne državne vlasti.

Glavni izvor dubrovačkog statutarnog prava je Dubrovački statut iz 1272. g. U dubrovačkim normativnim pravnim izvorima kazneno procesno pravo nije posebno regulirano, pa su za potrebe sudske prakse izrađene posebne zbirke, odnosno registri pravnih pravila namijenjenih Kaznenom sudu. Dubrovački se Kazneni sud u radu koristio i vlastitim iskustvima iz prakse, a značajan utjecaj na način suđenja imalo je rimsko i kanonsko kazneno pravo, te djela poznatih pravnih autora toga doba. Dubrovački penalni sustav poznavao je novčane kazne, tjelesne kazne, kaznu zatvora i smrtnu kaznu.

Državna uprava i sudstvo u Dubrovniku nisu bili odvojeni. Dubrovački knez i Malo vijeće znatno su utjecali na izbor sudaca i rad sudova. Suci nisu bili pravno obrazovani, pa su se u vođenju kaznenih postupaka oslanjali na znanje i iskustvo obrazovanih kan-

⁸³ Vidi Vojnović, Kosta, Sudbeno ustrojstvo Republike Dubrovačke, Rad JAZU 105, Zagreb 1891., 32,33

celara, koji su osiguravali stručno vođenje kaznenih postupaka i kontinuitet kaznenog sudovanja.

Razlikovanje kaznenih djela privatnog i javnog karaktera utjecalo je na način pokretanja i tijek postupka, te na pravni položaj optuženika, pa se kazneni postupak mogao pokrenuti po službenoj dužnosti (*ex officio*) i privatnom tužbom. Kazneni postupak pokretao se po službenoj dužnosti uvijek kad se radilo o kaznenim djelima ubojstva, teškog ranjavanja, sodomije, veleizdaje i drugim teškim zločinima koji se protive pravnom poretku.

Sud je u potpunosti upravljao kaznenim postupkom, a optuženik je bio u pasivnom položaju. Iako je prema zakonskoj dokaznoj teoriji sud bio vezan za statutarne odredbe o broju i kvaliteti dokaza, sudska praksa nije se strogo držala svih pravila. Dubrovački srednjovjekovni pravni poredak prihvatio je načelo vezanog dokazivanja po uzoru na rimsko-kanonski postupak, no sudska se praksa držala tog načela samo kod najtežih delikata, za koje se mogla izreći smrtna ili tjelesna kazna. U svim ostalim slučajevima sud se koristio načelom slobodne ocjene dokaza, s tendencijom izvođenja što većeg broja dokaza, kako bi konačna presuda bila utemeljena i ispravna. Iskazima svjedoka pripada središnje mjesto među dokaznim sredstvima koje je sud koristio u kaznenom procesu.

Za razliku od masovne primjene torture u europskim gradovima, u Dubrovniku je primjena torture bila rijetka, a koristila se za teške delikte; provodila se u završnoj fazi dokaznog postupka, a iskaz dobiven torturom bio je vjerodostojan tek kad je potvrđen u uvjetima bez prisile. Međutim, valja napomenuti da poricanje zločina prilikom mučenja nije dovodilo do izricanja oslobađajuće presude.

Pritvor je kao mjera procesne prisile oduzimanja osobne slobode osumnjičenika prvenstveno služio za osiguranje osumnjičeničke nazočnosti u kaznenom postupku ili u svrhu čuvanja, odnosno sprječavanje bijega osuđenika do izvršenja najtežih oblika kazni kao npr. smrtno kazne ili kazne veslanja na galiji. Osim toga, zadaća pritvora bila je osiguranje podmirenja nastalih sudskih troškova i naknada oštećenima, pri čemu je osuđenik bio pušten kad je podmirio novčane obveze, ili ako je položio određeno jamstvo.

Postojale su tri moguće presude: osuđujuća i oslobađajuća presuda, te za razliku od drugih dalmatinskih gradova, i tzv. puštanje ispod suđenja.

U slučaju kad se osumnjičenik nije pojavio pred sudom unatoč sudskim pozivima, donosila se osuđujuća osuda (presuda iz ogluhe) temeljena na neoborivoj presumpciji da osoba koja se ne odazove na suđenje priznaje svoju krivnju.

Postojala je mogućnost pomilovanja i pokretanja drugostupanjskog postupka, te dvije vrste imuniteta: pravo azila i pravo slobodnog prolaza.

Nasuprot masovnom progonu čarobnjaka i vještica u Europi, kazneni procesi protiv čarobnjaka u Dubrovniku su bili rijetkost.

U sudovanju sa strancima važna je bila uloga stanka, kao suda za rješavanje sporova između Dubrovčana i stranaca. U interesu očuvanja razvijene trgovine, dobri odnosi sa strancima bili su iznimno važni za Dubrovčane, pa su stranci u kaznenom postupku pred dubrovačkim Kaznenim sudom imali jednaka prava.

Slavenski utjecaj na kazneni postupak očitovao se u postojanju kolektivne odgovornosti, primjeni vražde, te značajnoj ulozi prisege kojom su svjedoci bili obvezani iskazivati istinu.

Kazneni postupak u dalmatinskim statutima može se okarakterizirati kao prijelazni kazneni postupak s akuzatornog na inkvizitorni s naglašenim akuzatornim elementima, a temeljio se na normativnim zbirkama i sudskoj praksi.

Summary

Statutory criminal law was in use in Europe during the Middle Ages and it was characterized by particularism of regulations (regulations of local communities were valid

only in their areas). Dalmatian municipal statutes were published on the model of the statutes of Italian municipalities. Relations devoted to public law (authority organisation, criminal offences, criminal and civil procedure) and private law (personal law, law of property, family law etc.) were arranged in the statutes. Executive and judicial powers were not divided in Dalmatian municipalities.

Criminal procedure in Dalmatian municipalities could be described as a transitional form of accusatorial to inquisitorial system with emphasized accusatorial elements and it was based on normative collections and judicial practice. Slavic influence on criminal procedure was manifested through shared liability, application of «vrazda» and importance of jurors in criminal procedure.

According to Dubrovnik's statute, criminal charges could be brought by official duty (ex officio) or by pressing charges by a private person. The criminal procedure was completely carried out by court. Defendant was passive during the procedure. In spite of legal proof theory, the Criminal court in its practice was not strictly bound by provisions proscribed by Statute.

In contrast to other municipalities in Europe, application of torture was rare and was used only to solve difficult criminal offences.

There were three possible sentences: condemnation, acquittal and, in contrast to other municipalities in Dalmatia, let underneath the trial. If the accused failed to appear in court, he was condemned.

A possibility of amnesty and the second degree criminal procedure were present, such as two kinds of immunity: asylum and safe-conduct.

During the great witch-hunts all around Europe, criminal procedures against witches were rare in Dubrovnik. There was a great importance of «stanak», that was a kind of court for solving disputes between strangers and the citizens of Dubrovnik.

Key words: Middle Ages, Dalmatian statutory law, criminal procedure, Dubrovnik Republic

Literatura

Knjige

- Bayer V., Kazneno procesno pravo-odabrana poglavlja, knjiga I, MUP, Zagreb, 1995, str.397
- Bayer V., Kazneno procesno pravo-odabrana poglavlja, knjiga II, MUP, Zagreb, 1995, str.167
- Bayer V., Ugovor s đavlom, Zora, Zagreb, 1953, str.798
- Beuc I., Povijest institucija državne vlasti kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, Pravni fakultet, Zagreb, 1985, str.403
- Cvitanić A., Statut grada i otoka Korčule, Grad Korčula, 2002., str. 488
- Cvitanović L., Svrha kažnjavanja u suvremenom kaznenom pravu, MUP, Zagreb, 1999, str.372
- Garner B.A., Black's Law Dictionary, St. Paul, Minn., 1999, str.1738
- Horvatić Ž., Novoselec P., Kazneno pravo, opći dio, MUP, Zagreb, 2001, str. 498
- Horvatić Ž., Rječnik kaznenog prava, Masmedia 2002, Zagreb, str.692
- Klaić B., Rječnik stranih riječi, Nakladni zavod MH, Zagreb 1981, str.1456
- Krapac D., Kazneno procesno pravo, Informator, Zagreb, 2000., str.318
- Krapac D., Zakon o kaznenom postupku i drugi izvori hrvatskoga postupovnoga prava, Narodne novine, Zagreb 2002, str.1041
- Križman M., Kolanović J., Statut grada Dubrovnika:1272, Historijski arhiv, Dubrovnik, 1990. str.547

- Mažuranić V., Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik, JAZU, Zagreb, 1908-1922, str.1756
Vojnović K., Sudbeno ustrojstvo Republike Dubrovačke, Rad JAZU 105, Zagreb 1891, str.49

Časopisi

- Cvitančić A., Srednjovječni dalmatinski statuti i Europa, Hrvatska obzorja, br.2/1994, str. 87-94
Kurtović A., Oblici i pravna priroda milosti u dalmatinskom statutarnom pravu, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, God. 29/1-2, 1992, str.251-262
Lonza N., «Pred gosparom knezom i njegovim sucima...»: dubrovački kazneni postupci s početka XIV. stoljeća, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, sv.30/1992, str.25-54
Lonza N., Janeković-Römer Z., Dubrovački «Liber de maleficiis» iz 1312-1313. godine, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1992,
Lonza N., Kazneni proces Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, broj 2/1995, str.407-457
Margetić L., O nekim osnovnim značajkama pokretanja kaznenog postupka u srednjovjekovnim dalmatinskim općinama, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, broj 1/1999, str.393-449
str.173-228
Tomašević G., Osnove problematike izučavanja krivičnog postupka u dalmatinskom statutarnom pravu, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god.29/4-2, 1992, str.115-129